

УДК 343.13

М. П. Тахтаров

здобувач кафедри кримінального процесу
 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
 юрист 1 класу,
 прокурор Мар'їнського відділу
 Волноваської місцевої прокуратури Донецької області

ОСОБЛИВОСТІ АПЕЛЯЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ ВИРОКІВ СУДУ НА ПІДСТАВІ УГОД ПРОКУРОРОМ

Стаття присвячена проблемним питанням застосування КПК у частині правового регулювання діяльності прокурорів як суб'єктів апеляційного оскарження вироків суду на підставі угод. Критично проаналізовано передбачений КПК порядок та підстави оскарження прокурором вироків суду на підставі угод та висловлено авторські міркування щодо вдосконалення цього порядку з метою його оптимізації і захисту прав і свобод учасників кримінального провадження.

Ключові слова: кримінальне провадження, угода, прокурор, права, підстави, апеляція.

Постановка проблеми. Сучасна Україна, як суверенна, демократична та правова держава, перебуває на шляху гуманізації системи кримінальної юстиції, що має на меті вдосконалення системи захисту прав і свобод людини та громадянина, підвищення ефективності процесу на засадах впровадження принципово нових форм кримінального процесу.

Концептуальною новелою Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) стало включення в систему кримінального судочинства інституту угод, який спрощує процесуальний порядок, вирішує завдання процесуальної економії, але в силу своєї новизни потребує всебічних наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній літературі окремі проблеми провадження на підставі угод розглядали Ю.П. Аленін, О.В. Баулін, В.І. Боярова, Т.В. Варфоломєєва, Ю.М. Грошевий, Є.В. Повзик, Г.П. Серєда, В.М. Трофименко та ін.; процесуальні проблеми, які стосуються апеляційного оскарження рішень у кримінальних провадженнях на підставі угод, досліджували В. М. Геник, Д.М. Лобань, Н.В. Неледєва та ін. У той же час наявність широкого кола наукових досліджень із питань перегляду судових рішень не ви-

рішує проблему дефіциту наукових робіт, в яких розглядається проблема реалізації прокурором повноважень щодо оскарження вироків на підставі угод.

Незважаючи на те, що під час здійснення кримінального провадження на підставі угод суди, як зазначено в Постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ [1], зобов'язані забезпечувати точне й неухильне застосування чинного законодавства, своєчасний та якісний їх розгляд, керуватися Конституцією України, Кримінальним кодексом України, Кримінальним процесуальним кодексом України, положеннями інших нормативно-правових актів України, судова практика засвідчує, що цей обов'язок суду не завжди знаходить своє втілення в рішеннях, якими суди ухвалюють вирок на підставі угод, а діючий КПК не в повній мірі забезпечує право прокурора на апеляційне оскарження цих рішень.

Мета статті – розгляд питань, що стосуються аналізу підстав для оскарження вироків на підставі угод із боку прокурорів у кримінальному провадженні, уточнення прав прокурорів як суб'єктів апеляційного оскарження вироків на підставі угод.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч. 1 ст. 370 і ч. 1 ст. 410 КПК судове рішення має бути законним, обґрунтованим, вмотивованим і справедливим.

Водночас той факт, що ці вимоги нормативно закріплені, не завжди є гарантією їх втілення в практичній площині, непоодинокими є випадки судових помилок, які потребують виправлення. Основним способом, яким вирішуються проблеми, пов'язані з виправленням судових помилок, є оскарження судового рішення в суді вищої інстанції (апеляційної чи касаційної), що є однією з фундаментальних засад кримінального судочинства відповідно до п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України. Це ж положення знайшло своє відображення і в ст. 14 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [2].

Право на перегляд судового рішення в кримінальному провадженні є невід'ємною складовою частиною права на захист [3, с. 14], якому кореспондує право прокурора як захисника публічних інтересів, на подання апеляційної скарги на судові рішення в кримінальній справі (ч. 5 ст. 24 Закону України «Про прокуратуру»). Дане право фактично є міжнародним стандартом, який гарантує верховенство закону, справедливий судовий розгляд [4, с. 505], при тому, що безпосередня діяльність прокурора в апеляційному провадженні має забезпечити реалізацію конституційних прав громадян, інтересів держави та суспільства, щоб у кожній кримінальній справі виносились законні, обґрунтовані, вмотивовані ухвали та вироки; щоб формувалися підстави для виправлення помилок й порушень закону.

Загальне право прокурора на оскарження судового рішення передбачено п. 20 ч. 2 ст. 36 КПК, при цьому прокурорам надано право оскаржувати вироки в окремих провадженнях, зокрема вироки суду на підставі угод (ч. 4 ст. 475 КПК) у випадках, які визначені в ст. 394 КПК. Відповідно до цієї статті вирок суду першої інстанції на підставі угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим може бути оскаржений прокурором в апеляційному порядку виключно з підстав затвердження судом угоди в кримінальному провадженні, в якому угода не може бути укладена (п. 3 ч. 3 ст. 394 КПК). Отже, єдиним виключенням із загального правила укладання угод про примирення є випадок, коли кримінальне

провадження здійснюється щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (ч. 3 ст. 469 КПК).

У свою чергу, вирок суду першої інстанції на підставі угоди між прокурором та підозрюваним, (обвинуваченим) про визнання винуватості може бути оскаржений прокурором виключно з підстав призначення судом покарання, менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди; а також у разі затвердження судом угоди у провадженні, в якому угода не може бути укладена (п. 2 ч. 4 ст. 394 КПК). Таким виключенням із загального правила є укладення угоди про визнання винуватості в кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження, а також у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, внаслідок яких шкода завдана державним чи суспільним інтересам або правам та інтересам окремих осіб, в яких беруть участь потерпілий або потерпілі, не допускається, крім випадків надання всіма потерпілими письмової згоди прокурору на укладення ними угоди (п. 3 ч. 4 ст. 469 КПК).

Отже, слід звернути увагу на те, що обсяг підстав для оскарження вироків судів першої інстанції на підставі угод для прокурорів є обмеженим, а сам перелік цих підстав є вичерпним.

Для інших учасників кримінального провадження на підставі угод передбачений інший перелік підстав для апеляційного оскарження (п. 1, 2 ч. 3 ст. 394 КПК, п. 1 ч. 4 ст. 394 КПК).

Як убачається, таке обмеження підстав для апеляційного оскарження вироків суду на підставі угод прокурором суттєво ускладнює останньому можливість сприяти досягненню завдань кримінального провадження.

Аналіз правозастосовної практики свідчить, що, ухвалюючи вироки на підставі угод, суди допускаються значної кількості помилок та порушень закону. Необхідність виправлення судової помилки спонукає прокурора звернутися з апеляційною скаргою, але вичерпний перелік підстав

для такого звернення фактично унеможливує виправлення такої помилки.

Слід відмітити, що непоодинокими є випадки, коли прокурори намагаються оскаржувати вироки суду на підставі угод із підстав, які не передбачені діючим КПК.

Наприклад, коли:

1) угода про визнання винуватості між прокурором та обвинуваченим укладена без участі захисника [5];

2) прокурор доходить висновку, що покарання не відповідає тяжкості кримінального правопорушення, вирок повинен бути скасований, після чого постановлений новий вирок [6];

3) вирок не відповідає вимогам ч. 3 ст. 475 КПК, а саме резолютивна частина вироку не містить рішення про затвердження угоди із зазначенням її реквізитів [7] тощо.

У цих випадках суди відмовляють у відкритті апеляційного провадження на підставі того, що вимоги апеляційної скарги виходять за межі оскарження, або вказують на відсутність підстав, за наявності яких вирок суду першої інстанції на підставі угоди між прокурором і обвинуваченим може бути оскаржений.

З формальних підстав такі рішення суду є законними але з точки зору захисту прав людини в кримінальному провадженні наскільки вони є обґрунтованими. У цих випадках прокурор оскаржує ухвалені вироки, в яких простежуються цілком об'єктивні підстави для скасування або зміни їх судом апеляційної інстанції (ст. 410 - 414 КПК), оскільки, в них має місце неповнота судового розгляду; невідповідність висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження; суттєве порушення вимог кримінального процесуального закону; неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність (ст. 409 КПК).

Правомірність постановки цього питання підтверджується тим, що відповідно до ч. 7 ст. 474 КПК суд відмовляє в затвердженні угоди, якщо її умови суперечать вимогам КПК та/або закону, в тому числі допущена неправильна правова кваліфікація кримінального правопорушення, яке є більш тяжким, ніж те, щодо якого

передбачена можливість укладення угоди; умови угоди не відповідають інтересам суспільства; умови угоди порушують права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб; існують обґрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним, або сторони не примирилися; очевидна неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань; відсутні фактичні підстави для визнання винуватості.

Аналіз правозастосовної практики дає підстави стверджувати, що непоодинокими є випадки, коли суди фактично ігнорують загальний порядок судового провадження на підставі угоди, ухвалюють вироки, які суперечать законодавству, а прокурори не мають законних підстав ці вироки оскаржувати.

Можна навести численні випадки, які засвідчують про штучне обмеження прав прокурорів на апеляційне оскарження в кримінальних провадженнях на підставі угод у випадках, коли йдеться про невідповідність вироку нормам КПК.

Наприклад, Апеляційний суд Одеської області у 2014 році розглянув апеляційну скаргу прокурора на вирок Овідіопольського районного суду Одеської області, яким затверджена угода про визнання винуватості, яка укладена між прокурором і підозрюваним. На цей вирок заступником прокурора області подана апеляційна скарга, де він просить змінити вирок суду, оскільки судом стягнуто судові витрати за проведену експертизу на користь експертної установи, а не на користь держави, як це передбачено законодавством. Суд у даному випадку відмовляє у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою, оскільки не має законних підстав для того, щоб розглядати таку скаргу, хоча в таких випадках має місце порушення закону, на яке прокурор повинен реагувати [8].

Також аналіз судової практики засвідчує, що непоодинокими є випадки, коли судами затверджуються угоди про примирення, навіть і тоді, коли йдеться про кримінальні правопорушення, що відповідно до норм Кримінального кодексу України є тяжким злочином, а обвинувачений не вчинив дій по викриттю злочинних дій

інших учасників групи чи інших, вчинених групою або організацією злочинів (ч. 3 ст. 469 КПК). Суди фактично нехтують прямими вказівками закону відносно того, що угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена в провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Наприклад, Подільським районним судом Києва було затверджено угоду про примирення, яка була укладена між потерпілою та підсудними, який обвинувачувався у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 185 КК України. Матеріали судового розгляду засвідчують, що підсудний шляхом пошкодження замків проник до ізольованої кімнати, звідки викрав майно, яке належить потерпілій, але з огляду на те, що ці особи деякий час спільно проживали (хоча в матеріалах справи дані, що підтверджують цей факт, відсутні), суд приймає рішення щодо можливості укладання між цими особами угоди про примирення [9].

Чинні норми КПК не наділяють прокурорів правом реагувати на ці порушення в законний спосіб, звернення до апеляційної інстанції тягне за собою відмову в задоволенні апеляційної скарги, що є цілком обґрунтованим і законним, хоча і суперечить логіці кримінального процесу, заважає повному та неупередженому судовому розгляду, а саме рішення суду свідчить про неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність. Зокрема, в окремих випадках судом не застосовується закон, який підлягає застосуванню, але застосовується закон, який застосуванню не підлягає (ст. 413 КПК).

Також існують випадки, коли суди, всупереч закону, затверджують угоди, навіть і тоді, коли підсудним є уповноважена особа, дії якої завдають шкоди державним та суспільним інтересам. Наприклад, Рівненський міський суд затвердив угоду про примирення, і своїм рішенням суд визнав підсудного винуватим у привласненні та розтраті майна шляхом зловживання службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК України). В угоді про примирення суд призначив покарання, узгоджене сторонами,

у вигляді штрафу із застосуванням ст. 69 КК України [10].

Діючі норми КПК і в цих випадках не надають права прокурорам оскаржувати судові рішення, незважаючи на те, що вони явно суперечать закону, також мають ознаки неправильного застосування закону України про кримінальну відповідальність, що тягне за собою скасування або зміну судового рішення.

В окремих випадках суди ігнорують думку прокурорів, що угода про визнання винуватості має всі законні підстави, а відмова в її затвердженні суперечить нормам закону. Наприклад, ухвалою Дубенського міськрайонного суду Рівненської області відмовлено в затвердженні угоди про визнання винуватості, укладеної між Дубенським міжрайонним прокурором та неповнолітньою особою на тій підставі, що затвердження угоди про винуватість між прокурором та неповнолітньою особою є неприпустимим без проведення повного судового слідства в справі [11].

Дане рішення суду слід визнати помилковим з огляду на те, що Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ роз'яснив, що коли укладається угода про визнання винуватості з неповнолітнім підозрюваним, обвинуваченим треба застосовувати підхід, аналогічний тому, який використовується під час укладення угоди про примирення. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ підтвердив, що укладання такої угоди в принципі можливе, і така угода укладається за участю законних представників і захисників неповнолітніх. При цьому якщо неповнолітній досяг шістнадцятирічного віку, він має право укласти угоду про примирення самостійно, але за наявності згоди його законного представника. Якщо ж неповнолітній не досяг 16 років, угоду про примирення за його згодою укладає законний представник неповнолітнього. Законним представником неповнолітнього в наведених вище випадках обов'язково має бути зазначено в угоді про визнання винуватості, про примирення [12].

Роз'яснення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ свідчить, що в цьому ви-

падку в прокурора є всі аргументи для того, щоб відстоювати позицію щодо законності угоди в апеляційній інстанції, але діючий КПК не дає можливості прокурорам реалізувати своє право на апеляційне оскарження.

Також в окремих випадках прокурори оскаржують рішення суду, реагуючи на те, що суди першої інстанції порушують вимоги кримінального процесуального закону, коли судами, наприклад, не вирішується питання щодо речових доказів у кримінальному провадженні, що суперечить ч. 9 ст. 100 КПК [13], але і ці спроби прокурорів відновити законність залишаються марними.

Таким чином, практичні приклади із судової практики, що наведені вище, ставлять до порядку денного питання про дієвість всієї системи апеляційного оскарження в кримінальному процесі України, про необхідність повноцінної реалізації ідеї апеляційного правосуддя, що в принципі має сприяти відновленню законності в кримінальному процесі, але нині реалізується не в повній мірі.

Нарешті, треба визнати, що поряд із підставами для апеляційного оскарження вироків на підставі угод, що включені до переліку, наведеному в ст. 394 КПК, існують й інші підстави, які надають прокурорам право оскаржувати такі вирокі. Ці підстави виникають внаслідок об'єктивних причин, вони генеруються судовою практикою, необхідністю підвищення рівня законності в кримінальних провадженнях. Такими слід, безумовно, вважати загальні підстави апеляційного оскарження вироків, які перелічені в ст. 409 КПК; також підставами оскарження слід, на нашу думку, визнати прийняття судами рішень, які суперечать нормам, що викладені в ч. 5–7 ст. 464 КПК. Порушення судами цих норм є підставою та аргументами для апеляційного оскарження вироків на підставі угод з боку прокурорів та подальшого скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції.

Фактично йдеться про те, що оскарження вироків на підставі угод із боку прокурорів має ґрунтуватися на двох групах підстав:

1) загальні підстави, які наділяють прокурорів правом реагувати на порушення закону в провадженнях на підставі угод, спираючись на норми, викладені в статтях 410–414 КПК, що узагальнені в ст. 409 КПК;

2) спеціальні підстави, які є специфічними і можуть застосовуватися виключно в кримінальних провадженнях на підставі угод, які викладені в п. 3 ч. 3 ст. 394 КПК і в п. 2 ч. 4 ст. 394 КПК; а також коли судові рішення суперечать загальному порядку судового провадження на підставі угоди, який регулюється частинами 4–7 ст. 474 КПК.

Відповідно, ст. 394 КПК, на нашу думку, потребує уточнення, п. 3 ч. 3 цієї статті доцільно викласти в такій редакції: «Вирок суду першої інстанції на підставі угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим може бути оскаржений в апеляційному порядку прокурором із підстав, передбачених частинами 1, 2 ст. 409 КПК; у разі порушення загального порядку судового провадження на підставі угод, викладених у частинах 4–7 ст. 474 КПК; а також із підстав затвердження судом угоди в кримінальному провадженні, в якому згідно із ч. 3 ст. 469 цього Кодексу угода не може бути укладена».

Аналогічні зміни рекомендується внести в п. 2 ч. 4 ст. 394 КПК, включивши в цю статтю загальні підстави оскарження вироків на підставі угод.

Отже, у випадках, коли в прокурорів є підстави для того, щоб вважати, що рішення суду не відповідають нормам закону і порушують права і свободи учасників кримінального провадження, вони мають право оскаржувати незаконні вирокі судів першої інстанції про затвердження угоди про визнання винуватості, про примирення на загальних і спеціальних підставах, і це право прокурорів треба передбачити в нормах діючого КПК.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи, слід зазначити, що обсяг прав прокурорів на апеляційне оскарження вироків на підставі угод потребує розширення з оглядом на те, що судова практика в таких провадженнях вказує на численні прогалини правового регулювання цих правовідносин.

Безумовно, що нині на часі є внесення змін в норми КПК, які мають вдосконалити кримінальний процес України за рахунок надання прокурорам можливості реагувати на порушення законодавства належним чином, оскаржувати незаконні рішення судів в апеляційній інстанції.

Також вважаємо за необхідне наголосити на тому, що якість апеляційних скарг, що подаються прокурорами, своєчасність реагування прокурора на порушення закону, обґрунтованість заходів щодо прийняття судом законного рішення, процесуальна активність прокурорів є найважливішим критерієм оцінки ефективності здійснення прокурорами повноважень, що надані їм законом у підготовчому провадженні, коли ухваленню підлягають вироки на підставі угод.

Список використаної літератури:

1. Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод : Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11.12.2015 № 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-15>.
2. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 02.06.2016 // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 31, ст. 545 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
3. Шило О.Г. Теоретичні основи та практика реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні у кримінальному процесі України : автореф. дис... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / О.Г. Шило. – Х., 2011. – 41 с.
4. Гузе К.А. Реалізація права на оскарження прокурором судового рішення в контексті міжнародних стандартів / К.А. Гузе // Університетські наукові записки. – 2013. – № 3. – С. 501.
5. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа 242/3057/15-к. Номер провадження 11-кп/775/347/2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56411474>.
6. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 11-кп/796/286/2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42420820>.
7. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 454/2667/15-к. Провадження № 11-кп/783/246/16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55450909>.
8. Єдиний державний реєстр судових рішень. Номер провадження № 11-кп/785/361/14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37982752>.
9. Узагальнення практики здійснення судами міста Києва судового провадження на підставі угод за друге півріччя 2013 року – перший квартал 2014 року [Електронний ресурс] // Судова влада України : [офіц. сайт]. – Режим доступу : <http://kia.court.gov.ua/sud2690/uzah/28/>.
10. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 520/7676/16-к Review/59740881 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.
11. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 559/359/13-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/31152381>.
12. Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод : Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05.04.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v1679740-12>.
13. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 375/1310/13-к. Провадження № 11-кп/780/568/13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34150459>.

Тахтаров Н. П. Особенности апелляционного обжалования прокурором приговоров суда на основании соглашения

Статья посвящена проблемным вопросам применения УПК в части правового регулирования деятельности прокуроров как субъектов апелляционного обжалования приговоров суда на основании соглашений. Критически проанализирован предусмотренный УПК порядок и основания обжалования прокурором приговоров суда на основании соглашений, и представлены авторские рассуждения по совершенствованию этого порядка с целью его оптимизации и защиты прав и свобод участников уголовного производства.

Ключевые слова: уголовное производство, соглашение, прокурор, права, основания, апелляция.

Takhtarov N. Features of appeal agreements in criminal proceedings by the prosecutor

The article deals with the application of the criminal procedural code in the legal regulation of the activities of prosecutors as subjects of appeal appeal of court sentences on the basis of agreements. The procedure and grounds for appeal by the prosecutor to the court's verdicts on the basis of agreements are critically analyzed, and author's arguments regarding the improvement of this order are expressed in order to optimize and protect the rights and freedoms of the participants in the criminal proceedings.

Key words: criminal proceedings, agreement, prosecutor, rights, grounds, appeal.